

Nieuwsbrief EHRC Updates 2020-13

Nummer 13, 2020

Redactie: J.H. Gerards, H. Morre, J. Krommendijk, S. Lambrecht, P. Ölçer, B. Aarrass, L.E. Burgers, P. Cannoot, L.R. Glas, C. Mak, D.A.G. van Toor en C. Van de Graaf.

INHOUDSOPGAVE

Europees Hof voor de Rechten van de Mens

Europees Hof voor de Rechten van de Mens,

ECLI:CE:ECHR:2020:0611JUD003234916 11-06-2020

Vujnović t. Kroatië, EHRM 11 juni 2020, nr. 32349/16

Europees Hof voor de Rechten van de Mens,

ECLI:CE:ECHR:2020:0611JUD007444017 11-06-2020

P.N. t. Duitsland, EHRM 11 juni 2020, nr. 74440/17

Europees Hof voor de Rechten van de Mens,

ECLI:CE:ECHR:2020:0611JUD001527116 11-06-2020

Baldassi e.a. t. Frankrijk, EHRM 11 juni 2020, nr. 15271/16

Europees Hof voor de Rechten van de Mens,

ECLI:CE:ECHR:2020:0609JUD002373516 09-06-2020

Erlich en Kastro t. Roemenië, EHRM 9 juni 2020, nrs. 23735/16 en 23740/16

Europees Hof voor de Rechten van de Mens,

ECLI:CE:ECHR:2020:0609JUD004059717 09-06-2020

Drašković t. Montenegro, EHRM 9 juni 2020, nr. 40597/17

Europees Hof voor de Rechten van de Mens,

ECLI:CE:ECHR:2020:0604JUD001534315 04-06-2020

Association Innocence en Danger en Association Enfance et Partage t. Frankrijk, EHRM 4 juni 2020, nrs. 15343/15 en 16806/15

Europees Hof voor de Rechten van de Mens,

ECLI:CE:ECHR:2020:0602JUD004977315 02-06-2020

S.A. t. Nederland, EHRM 2 juni 2020, nr. 49773/15

Europees Hof voor de Rechten van de Mens,

ECLI:CE:ECHR:2020:0602JUD001472711 02-06-2020

N.T. t. Rusland, EHRM 2 juni 2020, nr. 14727/11

Europees Hof voor de Rechten van de Mens,

ECLI:CE:ECHR:2020:0602JUD000313816 02-06-2020

Azerkane t. Nederland, EHRM 2 juni 2020, nr. 3138/16

Europees Hof voor de Rechten van de Mens,

[ECLI:CE:ECHR:2020:0602JUD004844216](#) 02-06-2020

A. en B. t. Roemenië, EHRM 2 juni 2020, nrs. 48442/16 en 48831/16

[Europees Hof voor de Rechten van de Mens,](#)

[ECLI:CE:ECHR:2020:0512DEC002929718](#) 12-05-2020

Lilliendahl t. IJsland, EHRM 12 mei 2020 (ontv.besl.), nr. 29297/18

[Europees Hof voor de Rechten van de Mens,](#)

[ECLI:CE:ECHR:2020:0505DEC002979818](#) 05-05-2020

Kaman t. Turkije, EHRM 5 mei 2020 (ontv.besl.), nr. 29798/18

[Europees Hof voor de Rechten van de Mens,](#)

[ECLI:CE:ECHR:2013:1021JUD004275009](#) 21-10-2013

Advies met betrekking tot het gebruik van de ‘blanket reference’- of ‘wetgeving door verwijzing’-techniek

Hof van Justitie van de Europese Unie

[Hof van Justitie van de Europese Unie, ECLI:EU:C:2020:455](#) 11-06-2020

Prokuratura Rejonowa w Słupsku, HvJ EU 11 juni 2020, zaak C-634/18

RECHTSPRAAK

A. en B. t. Roemenië, EHRM 2 juni 2020, nrs. 48442/16 en 48831/16

Klagers kwamen als bedreigde getuigen in aanmerking voor een getuigenbeschermingsprogramma. Zij hebben voor het EHRM geklaagd dat dit programma niet voldoende efficiënt was om hun recht op leven te beschermen. Het EHRM stelt enkele tekortkomingen in het programma vast, maar het merkt vooral op dat klagers zelf zich niet hebben gehouden aan diverse eisen en regels die als voorwaarden in het programma werden geformuleerd en dat zij zich erg provocatief hebben opgesteld. Gelet daarop is het van oordeel dat de autoriteiten alles hebben gedaan wat redelijkerwijs van hen kon worden gevergd in het licht van art. 2 EVRM.

Klagers zijn getuigen in een strafprocedure tegen twee hooggeplaatste ambtenaren die worden verdacht van corruptie. In 2015 zijn zij aangemerkt als bedreigde getuigen en hebben zij het aanbod gekregen om deel uit te maken van een programma voor getuigenbescherming. Klagers hebben aangegeven dat aanbod te willen benutten en zij hebben ook het daarvoor opgestelde protocol aanvaard. Dat protocol hield onder meer in dat klagers politiebescherming zouden krijgen, maar wel op voorwaarde dat klagers zichzelf ook aan een aantal regels zouden houden. Klagers deden dat laatste in veel gevallen niet omdat zij de eisen niet redelijk vonden; zo traden zij op in de media, verlieten ze af en toe onaangekondigd hun woning en verhuisden zij uiteindelijk naar het buitenland; daarop is het getuigenbeschermingsprogramma beëindigd.

Voor het EHRM hebben klagers gesteld dat het getuigenbeschermingsprogramma niet efficiënt genoeg was georganiseerd en dat het daardoor in strijd was met verschillende EVRM-bepalingen. Het Hof besluit de zaak alleen onder art. 2 EVRM te beoordelen. Het stelt voorop dat de nationale overheid er zelf vanuit is gegaan dat de fysieke integriteit en het leven van klagers werd bedreigd en dat dit ook is waarom een beschermingsprogramma werd aangeboden. Dit betekent dat zij op de hoogte waren van het risico en dat de vraag die het Hof

moet beantwoorden alleen nog is of de autoriteiten alles hebben gedaan dat redelijkerwijze van hen kon worden verwacht om klagers tegen dit risico te beschermen. Het Hof stelt vast dat de autoriteiten weliswaar meteen het risico hebben vastgesteld en geanalyseerd en daarop zijn begonnen om een protocol op te stellen, maar ook dat zij daarvoor zeer ruim de tijd hebben genomen (meer dan een jaar en vier maanden). Ook zijn er wat tekortkomingen geweest in de instructies aan de politiemensen die klagers moesten beveiligen. Het Hof stelt echter vooral vast dat klagers zichzelf niet aan de redelijke eisen hebben gehouden die in het protocol waren geformuleerd. Zij hebben zich provocatief opgesteld jegens de overheden en hebben op verschillende punten de geformuleerde regels met voeten getreden, waardoor zij ook hun eigen status als beschermde getuige in gevaar brachten. Bovendien zijn zij zonder enig overleg en in strijd met de voorwaarden naar het buitenland verhuisd. Gelet op dit is het Hof van oordeel dat de autoriteiten alles hebben gedaan dat redelijkerwijs van hen kon worden verwacht en dat er geen sprake is van een schending van art. 2 EVRM.

Instantie: Europees Hof voor de Rechten van de Mens

Datum uitspraak: 02-06-2020

ECLI: ECLI:CE:ECHR:2020:0602JUD004844216

Zaaknummer: 48442/16 en 48831/16

Wetsartikelen: EVRM art. 2

RECHTSPRAAK

Association Innocence en Danger en Association Enfance et Partage t. Frankrijk, EHRM 4 juni 2020, nrs. 15343/15 en 16806/15

De klagende organisaties zijn kinderschermingsorganisaties die betrokken waren in een procedure tegen de ouders van M. M. is overleden als gevolg van ernstige kindermishandeling door de ouders; deze zijn daarvoor tot 30 jaar gevangenisstraf veroordeeld. Volgens de klagende organisaties zijn ook de nationale autoriteiten tekortgeschoten in hun verplichtingen om M. te beschermen. Het Hof verklaart de klacht ontvankelijk omdat de klagende organisaties de enige waren die de belangen van M. konden vertegenwoordigen. Het Hof oordeelt dat de verschillende betrokkenen (leraren, politie, sociaal werkers) inderdaad meer hadden kunnen doen; bovendien vertoonde het centrale informatiesysteem tekortkomingen. Schending art. 3 EVRM.

Klagers zijn twee Franse kinderschermingsorganisaties die bemoeienis hebben gehad met het lot van M. M. werd na haar geboorte aanvankelijk in de steek gelaten door haar moeder, maar de laatste eiste na een maand het kind toch weer op. Toen M. zes jaar oud was ging ze naar school, maar daar was ze vaak afwezig, en ook wisselde ze regelmatig van school vanwege verhuizingen van het gezin. De eerste school had reeds zorgen over M. In 2008 werd via een melding van een schooldirecteur, die bezorgd was over veelvuldige schoolabsentie en blauwe plekken, een onderzoek ingesteld; daarbij werden allerlei blauwe plekken en oudere verwondingen geconstateerd, waarbij de artsen kindermishandeling niet uitsloten. Niettemin werd uiteindelijk na enkele maanden, ook na een interview met M., niet vastgesteld dat zij daarvan het slachtoffer was. Anderhalf jaar later werd M. op initiatief van een schooldirecteur en een jeugdarts onderzocht in het ziekenhuis en vervolgens daar een maandlang opgenomen. De schooldirecteur liet de verantwoordelijke autoriteiten weten dat sprake was van veelvuldig

schoolverzuim en dat M. vaak op school kwam met onverklaarbare blauwe plekken en lichte fractures. Volgens twee sociaal werkers die de ouders in juni 2009 op verschillende dagen bezochten was er echter geen reden tot zorg. Drie maanden daarna maakte de vader van M. er melding van dat M. was verdwenen; aanvankelijk werd een zoekactie op touw gezet, maar later leidde de vader de opsporingsautoriteiten naar de vindplaats van M., waar bleek dat het achtjarige kind al een maand eerder was overleden. De ouders werden veroordeeld tot 30 jaar gevangenisstraf vanwege zware mishandeling met als gevolg de dood van M.. De beide klagende organisaties waren civiele partij in deze zaak en de ouders werden veroordeeld tot betaling van een symbolische schadevergoeding jegens hen van een euro. De klagende organisaties hebben daarop een procedure tot staatsaansprakelijkheid ingesteld omdat er onvoldoende was gedaan om de belangen van M. te beschermen, maar zij zijn daarbij in het ongelijk gesteld.

Voor het EHRM hebben de klagende organisaties gesteld dat de autoriteiten door hun tekortkomingen zowel art. 2 als 3 hebben aangetast en dat zij bovendien onvoldoende toegang hebben gehad tot een effectief rechtsmiddel doordat hun staatsaansprakelijkheidseisen zijn afgewezen. Het Hof onderzoekt allereerst of de klagende organisaties ontvankelijk zijn in hun klachten, nu zij niet zelf slachtoffer zijn van een schending en ook niet de directe nabestaanden of erfgenamen van M. zijn. Het beoordeelt deze kwestie in het licht van de in Vincent Campeanu neergelegde criteria. In de onderhavige zaak is sprake van een andere situatie dan in die zaak doordat de ouders van M. nog in leven zijn en M. bovendien broers en zussen heeft. De ouders kunnen in deze zaak echter niet als belangenbehartigers optreden omdat zij juist zelf verantwoordelijk waren voor de mishandeling en het overlijden van M.; de broers en zussen waren zowel ten tijde van de relevante feiten als tijdens de procedure voor het Hof veel te klein om dit te kunnen doen. Verder stelt het Hof vast dat de klagende organisaties ook op nationaal niveau al betrokkenheid hebben gehad in de procedure en dat hen daarbij ook locus standi is toegekend. Gelet op die overwegingen verklaart het Hof hen ontvankelijk in hun klachten.

Het Hof besluit vervolgens om de zaak te behandelen onder art. 3 EVRM. Het onderkent daarbij dat het voor staten erg moeilijk kan zijn om goede besluiten te nemen in situaties waarin enerzijds de verantwoordelijkheid en autonomie van de ouders van een kind moeten worden onderkend, maar anderzijds er een risico is voor de integriteit en veiligheid van een kind. Het Hof stelt bovendien vast dat er in de zaak de nodige actie is ondernomen en dat ook onderzoeken zijn ingesteld. Niettemin zijn er andere signalen geweest die ten onrechte niet voldoende serieus zijn genomen en die wijzen op tekortkomingen bij de politie (die niet voldoende expertise heeft ingezet bij de gesprekken met de ouders en met M.) en in de periode na het sluiten van het gerechtelijk onderzoek, waar een effectieve evaluatie van de

veiligheidssituatie van M. nodig was maar niet is gerealiseerd. Ook wijst het Hof op tekortkomingen in het centrale informatiesysteem, waardoor informatie verkregen uit verschillende bronnen niet voldoende op elkaar afgestemd is geweest; was dat wel gebeurd, dan had dat het risico op het overlijden van M. kunnen verkleinen. Tot slot is het Hof ook negatief over de sociale diensten, die zeker na de ziekenhuisopname van M. meer aandacht hadden moeten besteden aan deze zaak. Gelet op dit alles stelt het Hof een schending vast van art. 3 EVRM.

Onder art. 13 EVRM wijst het Hof erop dat de specifieke nationale procedure tot staatsaansprakelijkheid die de klagende organisaties hebben aangespannen is afgestuit op een procedurele eis waarbij ernstige taakverwaarlozing in het justitiële systeem moet worden aangetoond. Het wijst erop dat dit een welbewuste keuze is geweest van de wetgever om rekening te kunnen houden met de complexiteit van het opereren van het justitiële systeem en het goede verloop van de uitvoering van onderzoeken. In het onderhavige geval zijn de klagende organisaties wel in de gelegenheid geweest om hun zaak door de rechter te laten onderzoeken en is hun zaak ook onderzocht. Het enkele feit dat klagers' eisen zijn afgewezen omdat niet aan de minimale eisen werd voldaan voor aansprakelijkheid is niet voldoende om te kunnen vaststellen dat er geen effectief rechtsmiddel is geweest in de zin van art. 13 EVRM.

Instantie: Europees Hof voor de Rechten van de Mens

Datum uitspraak: 04-06-2020

ECLI: ECLI:CE:ECHR:2020:0604JUD001534315

Zaaknummer: 15343/15 en 16806/15

Wetsartikelen: EVRM art. 3 en EVRM art. 13

RECHTSPRAAK

Azerkane t. Nederland, EHRM 2 juni 2020, nr. 3138/16

Klager, van Marokkaanse afkomst, woont al zijn hele leven in Nederland. Na veroordelingen voor verschillende strafrechtelijke vergrijpen wordt zijn verblijfsvergunning ingetrokken en wordt hem een inreisverbod opgelegd. Het Hof overweegt dat het privé- en gezinsleven van klager hierdoor worden geraakt, maar acht de beslissingen gerechtvaardigd in het licht van de bescherming van de openbare orde en veiligheid. In zijn oordeel weegt vooral de ernst van de strafbare feiten zwaar mee, net als het feit dat klager ook na afronding van de nationale procedure tegen de litigieuze beslissingen nog verschillende malen is veroordeeld. Geen schending art. 8 EVRM.

Klager is van Marokkaanse afkomst en woont met zijn ouders en broers en zussen al zijn hele leven in Nederland. Sinds 2006 is klager een heel aantal keren strafrechtelijk veroordeeld vanwege verschillende berovingen, geweldsmisdrijven en verboden wapenbezit. In verband daarmee is in 2013 klagers verblijfsvergunning ingetrokken en is hem een inreisverbod opgelegd. Daarover is vervolgens uitgebreid geprocedeerd, maar het beroep van klager is ook door de Raad van State ongegrond verklaard. Na de uitspraak van de Afdeling Bestuursrechtspraak van de Raad van State heeft klager opnieuw drie veroordelingen gekregen vanwege verschillende strafrechtelijke vergrijpen. Klager weigert mee te werken aan zijn uitzetting naar Marokko.

Voor het Hof heeft klager gesteld dat zijn uitzetting en het inreisverbod in strijd komen met art. 8 EVRM. Het Hof stelt voorop dat de genomen beslissingen zowel het privéleven als het gezinsleven van klager aantasten; weliswaar is hij inmiddels meerderjarig, maar omdat hij nog bij zijn ouders thuiswoont kan nog van een afhankelijkheidsrelatie worden gesproken. Het Hof beoordeelt vervolgens het besluit tot uitzetting en het inreisverbod in het licht van de in *Üner* en *Maslov* geformuleerde criteria[1]. Daarbij stelt het voorop dat klager zich al voorafgaand aan de besluiten schuldig heeft gemaakt aan verschillende misdrijven, waaronder een aantal die zeker kunnen worden aangemerkt als een bedreiging van de openbare orde en

veiligheid. Bovendien moet het Hof een zaak als deze *ex nunc* beoordelen, wat betekent dat het ook rekening kan houden met het gegeven dat klager ook na afronding van de nationale procedures is veroordeeld wegens verschillende zware misdrijven. Daar staat tegenover dat klager al zijn hele leven in Nederland is en dat hij met dat land duidelijk een stevige band heeft opgebouwd. Dat geldt niet voor Marokko, en het Hof benadrukt dat de problemen van integratie in dat land bij terugkeer niet te onderschatten zijn. Niettemin zijn die problemen volgens het Hof niet onoverkomelijk. De zwaarste consequenties zullen voor klager ook niet zozeer zijn verbonden aan de uitzetting, maar aan het inreisverbod, omdat dit betekent dat hij zelf geen korte bezoeken aan Nederland kan plegen. De duur van dat inreisverbod is echter beperkt tot tien jaar. Concluderend is het Hof van oordeel dat de nationale beslissingen geen schending opleveren van art. 8 EVRM, ook niet als rekening wordt gehouden met het gegeven dat zeer zwaarwegende redenen moeten worden gegeven voor de deportatie van een gevestigde migrant en met de vergaande gevolgen van het besluit voor het privé- en gezinsleven van klager.

[1] *Üner t. Nederland*, EHRM (GK) 18 oktober 2006, nr. 46410/99, ECLI:CE:ECHR:2006:1018JUD004641099, «EHRC» 2006/146 m.nt. Woltjer; *Maslov t. Oostenrijk*, EHRM (GK) 23 juni 2008, nr. 1638/03, ECLI:CE:ECHR:2008:0623JUD000163803, «EHRC» 2008/97 m.nt. Woltjer.

Instantie: Europees Hof voor de Rechten van de Mens

Datum uitspraak: 02-06-2020

ECLI: ECLI:CE:ECHR:2020:0602JUD000313816

Zaaknummer: 3138/16

Wetsartikelen: EVRM art. 8

RECHTSPRAAK

Baldassi e.a. t. Frankrijk, EHRM 11 juni 2020, nr. 15271/16

Klagers hebben in 2009 en 2010 in verschillende Franse supermarkten het publiek opgeroepen tot het boycotten van producten uit Israël. Zij zijn daarop strafrechtelijk veroordeeld wegens het oproepen tot discriminatie op basis van de nationale herkomst van de producenten. Het EHRM acht dat een voldoende voorzienbare veroordeling in het licht van art. 7 EVRM. Wel is het van oordeel dat door deze veroordeling de vrijheid van meningsuiting van art. 10 EVRM is geschonden, vooral nu het hier ging om een niet-gewelddadige oproep tot differentiatie (en niet tot discriminatie) in het kader van een politiek en openbaar debat.

De elf klagers in deze zaak zijn lid van het Franse 'Collectif Palestine 68', dat een grotere internationale campagne ondersteunt onder de titel 'Boycott, Divestment and Sanctions' (BDS). Deze campagne is in 2005 geïnitieerd op verzoek van verschillende Palestijnse ngo's naar aanleiding van het oordeel van het Internationaal Gerechtshof over de bezetting van de Palestijnse gebieden door Israël. In 2009 en 2010 hebben klagers deelgenomen aan acties in hypermarchés in Frankrijk waarbij ze het winkelend publiek opriepen tot het boycotten van Israëlische producten. Ze hadden die producten uitgesteld en deelden flyers uit. Daarop zijn klagers strafrechtelijk vervolgd wegens aanzetten tot discriminatie. In eerste aanleg zijn zij niet veroordeeld, maar in hoger beroep is dit oordeel herzien en zijn klagers veroordeeld tot een voorwaardelijke boete en tot betaling van een schadevergoeding aan vier civiele partijen (alle vier ngo's werkzaam op het terrein van antisemitisme en racisme); in cassatie is dit oordeel in stand gebleven.

Voor het EHRM hebben klagers allereerst gesteld dat de bestraffing niet voorzienbaar was in de zin van art. 7 EVRM doordat de relevante wetgeving alleen een verbod omvat op het oproepen tot discriminatie, haat of geweld op grond van het lidmaatschap van een specifieke etnische groep, een natie, een ras of een religie. Volgens klagers riepen zij alleen op tot een boycot van producten vanwege de herkomst daarvan en riepen zij mensen op om die

producten niet te kopen; in hun ogen was dat eerder ‘economische’ discriminatie, waarop een andere strafbepaling betrekking heeft. Het hof van beroep bepaalde echter dat klagers oproep zich vooral richtte op de origine van de producenten zelf, die een ‘groep van personen’ omvat die behoort tot een specifieke ‘natie’, namelijk Israël. Het Hof merkt op dat de relevante bepaling op zichzelf niet woordelijk het oproepen tot discriminatie wegens het ‘behoren tot een bepaalde natie’ omvat. Het is echter duidelijk dat er al eerdere rechtspraak bestaat van het Cour de Cassation waarin die uitleg wel aan de bepaling is gegeven. Daardoor konden klagers redelijkerwijze weten dat hun oproep strafbaar zou zijn, zodat art. 7 EVRM niet is geschonden (zes stemmen tegen een).

Klagers hebben daarnaast gesteld dat de bestraffing hun vrijheid van meningsuiting heeft aangetast. Het Hof merkt op dat het bij een boycot op zichzelf gaat om een beschermwaardige uiting, nu het in dit geval niet zozeer ging om een daadwerkelijke oproep tot haat, geweld of intolerantie (hetgeen niet door art. 10 EVRM beschermde uitingen zijn), maar om een oproep tot differentiatie of ongelijke behandeling. Het Hof vermeldt dat zijn precedent in de zaak *Willem t. Frankrijk*^[1] ook in deze zaak goede aanknopingspunten biedt om de redelijkheid van de bestraffing te beoordelen, maar dat er ook belangrijke verschillen zijn tussen de zaken. In *Willem* was een oproep tot een boycot gedaan door een burgemeester, dus een publiek persoon, in het kader van een publieke functieuitoefening; ook vormde die oproep geen bijdrage aan een al langer lopend debat. In het onderhavige geval waren de klagers gewone burgers die een andere invloed hadden op het algemene publiek dan een burgemeester. Hun doel was bovendien juist om een debat uit te lokken onder supermarktbezoekers. Het Hof merkt verder op dat klagers geen racistische of antisemitische opmerkingen hebben gemaakt en dat ze ook geen geweld hebben gebruikt of schade hebben veroorzaakt. De hoofdreden voor de veroordeling was, dat sprake zou zijn van een niet door de vrijheid van meningsuiting beschermde oproep tot discriminatie, doordat werd aangezet tot het maken van onderscheid tussen verschillende producenten en aanbieders van goederen. Het Hof merkt daarover op dat opvallend is dat in deze uitleg iedere vorm van het oproepen tot een boycot op basis van geografische herkomst van producten is verboden, ongeacht de aard en omstandigheden van de oproep. Ook heeft de nationale rechter de kwestie maar in beperkte mate inhoudelijk onderzocht en daardoor al erg snel geconcludeerd dat hier sprake was van discriminatie. Daardoor is onvoldoende nagegaan of de veroordeling noodzakelijk was in een democratische samenleving om de rechten van anderen te beschermen en is ook een te beperkte motivering gegeven voor de gemaakte belangenafweging. Gelet op deze overwegingen, en in het licht van het belang van politieke uitingen en debat over controversiële onderwerpen, stelt het Hof unaniem een schending van art. 10 EVRM vast.

[1] *Willem t. Frankrijk*, EHRM 16 juli 2009, nr. 10883/05,
ECLI:CE:ECHR:2009:0716JUD001088305, «EHRC» 2009/110 m.nt. A Nieuwenhuis.

Instantie: Europees Hof voor de Rechten van de Mens

Datum uitspraak: 11-06-2020

ECLI: ECLI:CE:ECHR:2020:0611JUD001527116

Zaaknummer: 15271/16

Wetsartikelen: EVRM art. 7 en EVRM art. 10

RECHTSPRAAK

Dražković t. Montenegro, EHRM 9 juni 2020, nr. 40597/17

Klaagsters echtgenoot is niet in het familiegraf, maar in een graf in eigendom van een neef begraven. Hoewel klaagster wil dat hij wordt overgebracht naar het familiegraf, verzet de neef zich daartegen. De nationale rechter heeft klaagsters eisen afgewezen omdat ze geen rechtens beschermd belang zou hebben. Volgens het Hof is er een positieve verplichting om in dit soort gevallen een juridisch raamwerk in stand te hebben dat het de nationale rechter mogelijk maakt om alle betrokken belangen tegen elkaar af te wegen. Nu een dergelijk raamwerk in Montenegro ontbreekt is art. 8 EVRM geschonden.

Klaagster woont in Trebinje, Bosnië en Herzegovina. In 1995 overleed haar man in Belgrado (Servië). Vanwege het conflict in Bosnië en Herzegovina was het volgens klaagster destijds niet mogelijk geweest om haar man in het familiegraf in Trebinje te begraven. In plaats daarvan was hij begraven in een graf in Montenegro waarvan zijn neef eigenaar was. In 2014 vroeg klaagster de neef om toestemming om de overblijfselen van haar echtgenoot over te mogen brengen naar het graf in Trebinje, maar de neef weigerde toestemming. Daarop stelde klaagster een civiele procedure in tegen de neef. In die procedure bleek onder meer dat er een conflict tussen klaagster en de neef was over waar de echtgenoot voor zijn overlijden had gewoond, wie nu eigenlijk eigenaar was van het familiegraf, en wat de wensen van de echtgenoot zelf waren geweest. Het verzoek van klaagster werd afgewezen omdat ze geen rechtens beschermd belang zou hebben; later in de procedure werd geoordeeld dat in dit geval bovendien niet de civiele, maar de bestuursrechter bevoegd zou zijn om te oordelen, nu het ging om een vergunning tot het opgraven van de overblijfselen van de echtgenoot.

Voor het EHRM heeft klaagster gesteld dat de oordelen van de nationale rechters in strijd komen met art. 8 EVRM. Het Hof stelt voorop dat het eerder al heeft geoordeeld dat bepaalde zaken met betrekking tot begrafenissen binnen het toepassingsbereik van art. 8 EVRM kunnen komen, maar het overweegt ook dat het tot dusver niet specifiek heeft geoordeeld over de situatie waarin een familielid zou moeten worden opgegraven om hem een nieuwe

rustplaats te kunnen geven. Het Hof oordeelt nu dat zo'n verzoek in beginsel zowel onder 'privéleven' als onder 'gezinsleven' kan worden gebracht, maar dat de precieze aard en reikwijdte van deze rechten, en de omvang van de verplichtingen die daarmee samenhangen voor de staat, per concreet geval moet worden vastgesteld.

In het onderhavige geval betreft de klacht van klagster volgens het Hof primair de weigering van de nationale rechters om over de inhoud van haar zaak te oordelen. Het gaat hier dan ook om een kwestie die de positieve verplichtingen betreft in een relatie tussen individuen onderling, waarbij het vooral de taak van het Hof is om na te gaan of er een toereikend wettelijk raamwerk bestaat om de situatie te reguleren en de vraag of de nationale autoriteiten zich op een daarmee overeenstemmende manier hebben gedragen. Daarbij benadrukt het Hof bovendien dat de staten een zekere margin of appreciation toekomt. Gelet op het belang en de gevoeligheid van kwesties rondom begrafenissen oordeelt het Hof dat die margin ruim moet zijn.

Het Hof wijst er vervolgens op dat er geen specifieke wetgeving was die voorzag in een vereiste van toestemming van de neef van de overledene, al bleek die eis in de praktijk wel te worden gesteld. De nationale autoriteiten moesten in deze zaak dan ook niet alleen het belang van klagster zelf meewegen en het belang van de samenleving bij het beschermen van de onschendbaarheid van graven, maar ook de rechten van de neef van de echtgenoot. Tegelijkertijd zijn er volgens het Hof een aantal relevante zaken die in de nationale procedure niet zijn opgehelderd, zoals de kwestie rondom de woonplaats van de echtgenoot en de vraag wat zijn eigen wensen waren geweest. Het is volgens het Hof dan vooral de vraag of de staat een helder wettelijk raamwerk in het leven heeft geroepen waarbinnen een beslissing kan worden genomen in een zaak als deze, waarbij alle relevante belangen worden geïdentificeerd en afgewogen. Daarop merkt het Hof nogmaals op dat er geen duidelijk toepasselijke wetgeving was en dat ook niet helder was welke instantie nu precies moest oordelen over de kwestie. De mogelijke procedure van bestuursrechtelijke aard waarop was gewezen zou evenmin voorzien in een mogelijkheid tot evenwichtige belangenafweging. Gelet daarop oordeelt het Hof dat art. 8 EVRM is geschonden. Gelet op dat oordeel hoeft het de klachten over een gebrek aan toegang tot de rechter niet meer te beoordelen.

Instantie: Europees Hof voor de Rechten van de Mens

Datum uitspraak: 09-06-2020

ECLI: ECLI:CE:ECHR:2020:0609JUD004059717

Zaaknummer: 40597/17

Wetsartikelen: EVRM art. 8

RECHTSPRAAK

**Erlich en Kastro t. Roemenië, EHRM 9 juni 2020, nrs.
23735/16 en 23740/16**

Volgens twee joodse gevangenen is het in een Roemeense gevangenis niet goed mogelijk om koosjere maaltijden te krijgen. Het EHRM stelt vast dat de nationale rechter heeft gezocht naar een maatwerkoplossing door de gevangenis o.a. te bevelen het klagers mogelijk te maken maaltijden te bereiden met koosjere ingrediënten die worden aangeleverd door een joodse stichting of door klagers zelf. Voor zover hieraan extra kosten zijn verbonden kunnen klagers die via een aparte procedure vergoed krijgen; daarvan hebben zij nog geen gebruik gemaakt. Het Hof concludeert dat de autoriteiten voldoende hebben gedaan om klagers tegemoet te komen en stelt geen schending vast van art. 9 EVRM.

Klagers zijn twee joodse gevangenen die klagen over het niet beschikbaar zijn van koosjer voedsel in de gevangenis. In hun ogen hebben de gevangenisautoriteiten te weinig mogelijkheden geboden om koosjere maaltijden te bereiden of een vergoeding te krijgen voor de extra kosten die zij moesten maken om die maaltijden via een externe leverancier aangeleverd te laten krijgen. Ook in nationale procedures hierover is dit volgens klagers onvoldoende rechtgezet.

Voor het EHRM klagen zij in dit licht over een schending van de godsdienstvrijheid en het discriminatieverbod (art. 9 jo. 14 EVRM resp. art. 1 P12), maar het EHRM besluit de zaak alleen onder art. 9 EVRM te behandelen. Daarbij overweegt het dat het hier in essentie gaat om een zaak over de positieve verplichting van de staat om het voor klagers mogelijk te maken om hun godsdienstvrijheid effectief te kunnen uitoefenen. De staat komt hierbij een aanzienlijke margin of appreciation toe. Het Hof benadrukt dat de joodse religie expliciet is erkend in de Roemeense constitutie en in wetgeving. Het wijst er daarnaast op dat, anders dan klagers hebben gesteld, er wetgeving bestaat waarin een algemeen kader is opgenomen om te kunnen

voorzien in uitoefening van religies in de gevangenis, waarbij ook bepalingen over religieuze voedingsregels zijn opgenomen. Daarbij wijst het Hof erop dat er op het moment van de feiten maar acht joodse gevangenen waren, waardoor het minder voor de hand ligt dat er in de algemene wetgeving al specifieke regels voor deze groep worden getroffen. De vraag is vooral of in de praktijk voldoende tegemoet is gekomen aan de religieuze voorschriften waaraan klagers zich willen houden. Het wijst er daarbij op dat de nationale rechters hebben geprobeerd om, binnen het algemene normenkader, te voorzien in een maatwerkoplossing waarbij ervoor gezorgd was dat die meteen kon worden toegepast in de gevangenis van klagers. Zo moest worden voorzien in een aparte keuken waar de koosjere maaltijden bereid werden en kon een joodse stichting de ingrediënten aanleveren. Als dat niet goed mogelijk was, bleek uit de uitspraak bovendien dat klagers zelf konden zorgen voor producten die zij konden gebruiken, iets waarvan het Hof vaststelt dat klagers dat ook al hadden gedaan. Het Hof wijst erop dat dit tot extra kosten zou kunnen leiden voor klagers, waarbij geldt dat die niet mogen leiden tot een objectief gezien ondraaglijk hoge financiële last. Het Hof merkt in dit verband op dat de rechter ook heeft vermeld dat klagers voor een tegemoetkoming in de kosten in aanmerking konden komen door een aparte privaatrechtelijke procedure te volgen, maar dat klagers die mogelijkheid niet hebben benut, zonder daarvoor objectieve redenen te geven. Ook hebben zij niet aangetoond dat zij verzoeken om tegemoetkoming in de kosten hebben gedaan en dat die zijn afgewezen. Zeker in het licht van het subsidiariteitsbeginsel wil het Hof zijn eigen oordeel over de redelijkheid van de tegemoetkomingsregeling dan ook niet in de plaats stellen van dat van nationale rechter. In het licht van al deze overwegingen concludeert het Hof dat art. 9 EVRM niet is geschonden.

Instantie: Europees Hof voor de Rechten van de Mens

Datum uitspraak: 09-06-2020

ECLI: ECLI:CE:ECHR:2020:0609JUD002373516

Zaaknummer: 23735/16 en 23740/16

Wetsartikelen: EVRM art. 9

RECHTSPRAAK

Kaman t. Turkije, EHRM 5 mei 2020 (ontv.besl.), nr. 29798/18

Na de mislukte staatsgreep in Turkije in 2016 is klagster in 2017 gearresteerd op verdenking van banden met de mogelijk verantwoordelijke FETÖ/DPY-beweging. Zij werd in voorarrest geplaatst samen met haar twee kinderen (toen resp. één maand en vier jaar oud). Inmiddels is zij vrijgelaten, maar het onderzoek tegen haar is nog aanhangig. Voor het EHRM heeft zij geklaagd over slechte gevangenisomstandigheden. Het Hof verklaart de zaak niet-ontvankelijk wegens niet-uitputting van rechtsmiddelen. Daarbij houdt het rekening met het feit dat het Turkse constitutionele hof een verzoek om een voorlopige voorziening rondom de gevangenisomstandigheden van klagster al op inhoudelijke gronden had afgewezen.

Na de mislukte staatsgreep op 15-16 juli 2016 is klagster in 2017 gearresteerd op verdenking van banden met de Gülenistische beweging FETÖ/DPY. Zij werd in voorarrest geplaatst samen met haar twee kinderen, die toen resp. één maand en vier jaar oud waren. Zij werden gedetineerd in een speciaal centrum voor vrouwen dat ook faciliteiten voor kinderen had. Klagster heeft verschillende verzoeken gedaan om vrijlating, ook in het licht van het belang van haar kinderen, die steeds verworpen zijn. Ook een verzoek om een voorlopige voorziening bij het Turkse constitutionele hof werd afgewezen omdat er geen sprake zou zijn van een concrete bedreiging van het welzijn van klagster of haar kinderen. Klagster is in 2019 vrijgelaten uit voorarrest; de inhoudelijke behandeling van haar zaak loopt nog.

Voor het EHRM heeft zij geklaagd over de kwaliteit van de gevangenisomstandigheden, een klacht die het Hof als een beroep op art. 3 EVRM kwalificeert. Het Hof stelt echter ook vast dat klagster haar zaak ook al bij het constitutionele hof van Turkije heeft neergelegd en dat dit hof bovendien al een inhoudelijk oordeel heeft gegeven over de gevangeniscondities in het

kader van de beoordeling van de voorlopige voorziening. Nu klaagster ook nog is vrijgelaten, is daarmee voldoende rechtsbescherming geboden, en is het nu aan de nationale rechters om de zaak verder inhoudelijk te behandelen. In lijn met zijn eerdere uitspraken in *Hasan Uzun* en *Kaya e.a.* verklaart het Hof de zaak dan ook niet-ontvankelijk wegens niet-uitputting van rechtsmiddelen.[1]

[1] *Uzun t. Turkije*, EHRM 30 april 2013 (ontv.besl.), 10755/13, ECLI:CE:ECHR:2013:0430DEC001075513, «EHRC» 2013/181; *Kaya e.a. t. Turkije*, EHRM 20 maart 2018 (ontv.besl.), nr. 9342/16, ECLI:CE:ECHR:2018:0320DEC000934216.

Instantie: Europees Hof voor de Rechten van de Mens

Datum uitspraak: 05-05-2020

ECLI: ECLI:CE:ECHR:2020:0505DEC002979818

Zaaknummer: 29798/18

Wetsartikelen: EVRM art. 35 lid 1

RECHTSPRAAK

Lilliendahl t. IJsland, EHRM 12 mei 2020 (ontv.besl.), nr. 29297/18

In het kader van een discussie over voorlichting over homoseksualiteit op scholen heeft klager in een radio-uitzending zeer denigrerende uitspraken gedaan over homoseksuelen. Daarvoor is hij strafrechtelijk veroordeeld. Het EHRM is van oordeel dat de uitingen hier niet voldoende ernstig waren om als EVRM-waardenondermijnend te worden aangemerkt, zodat ze niet via art. 17 EVRM buiten het bereik van art. 10 EVRM vielen. Wel is het van oordeel dat de uitingen als ‘hate speech’ waren te kwalificeren. Gelet daarop en gelet op de zorgvuldige nationale beoordeling verklaart het de klacht over art. 10 EVRM kennelijk ongegrond.

In 2015 kwam er in IJsland een debat op gang over het geven van voorlichting over homoseksualiteit op basis- en middelbare scholen. Tijdens een publieke discussie over het onderwerp gedurende een radio-uitzending heeft klager een aantal zeer negatieve uitlatingen gedaan over homoseksuelen, waarbij hij bovendien heel denigrerende bewoordingen gebruikte. Daarvoor is hij op verzoek van de stichting die het initiatief had genomen voor de voorlichting strafrechtelijk vervolgd. In eerste aanleg is hij vrijgesproken, maar in hoger beroep is hij veroordeeld tot betaling van een boete wegens belediging van een groep of persoon op basis van seksuele oriëntatie.

Voor het EHRM heeft klager gesteld dat de veroordeling zijn vrijheid van meningsuiting heeft aangetast. Het Hof onderzoekt echter eerst of de uitingen binnen het bereik vallen van art. 17 EVRM, wat betekent dat het moet nagaan of klagers uitingen aanzetten tot haat of geweld en of hij daarmee tot doel had om de rechten en vrijheden van het EVRM ten gronde te richten. Het Hof wijst er in lijn met *Perinçek*[1] op dat art. 17 EVRM alleen in zeer uitzonderlijke gevallen van toepassing is en als er daadwerkelijk sprake is van ondermijning van de onderliggende waarden van het EVRM. Het Hof oordeelt dat de uitingen deze drempel niet

hebben overschreden, hetgeen betekent dat klager inderdaad een beroep kan doen op art. 10 EVRM.

In het kader van art. 10 EVRM merkt het Hof wel op dat het in zijn rechtspraak twee typen van 'hate speech' heeft gedefinieerd. Enerzijds is er 'hate speech' in de zin van art. 17 EVRM, anderzijds zijn er 'minder ernstige' vormen van 'hate speech', die niet buiten het bereik van art. 10 EVRM vallen, maar waarop wel beperkingen kunnen zijn toegestaan. In die categorie vallen onder meer het ridiculiseren en lasteren van specifieke bevolkingsgroepen. In het onderhavige geval stemt het Hof in met de typering van de uitingen door het IJslandse hooggerechtshof als 'ernstig, zeer pijnlijk en vooroordeelbevestigend'. Ook is het van oordeel dat de uitingen intolerantie en haat jegens homoseksuele personen konden stimuleren. Daarmee vallen de uitingen binnen de tweede categorie van 'hate speech', een conclusie die niet anders wordt doordat het hier ging om uitingen door een individuele persoon die niet een specifieke kwetsbare groep raakten.

Het Hof onderzoekt vervolgens of de veroordeling van klager vanwege zijn uitlatingen gerechtvaardigd is in het licht van art. 10 lid 2 EVRM. Het stelt daarbij vast dat het IJslandse hooggerechtshof de zaak zorgvuldig en in het licht van de toepasselijke EHRM-criteria heeft beoordeeld, waarbij alle relevante belangen zijn meegewogen. Het Hof wijst hierbij nogmaals op de aard van de uitingen en op de ook vanuit de Raad van Europa ondersteunde noodzaak om seksuele minderheden te beschermen tegen discriminatie en haatdragende uitingen. Het hooggerechtshof heeft er volgens het Hof ook terecht op gewezen dat er geen reden in het publieke debat als zodanig was om de zeer intolerante en vooroordeelbevestigende bewoordingen te gebruiken. Al met al was het oordeel van het hooggerechtshof niet kennelijk onredelijk. Gelet daarop verklaart het Hof de klacht kennelijk ongegrond en daarmee niet-ontvankelijk.

[1] *Perinçek t. Zwitserland*, EHRM (GK) 15 oktober 2015, nr. 27510/08, ECLI:CE:ECHR:2015:1015JUD002751008, «EHRC» 2015/246 m.nt. Van Sasse van Ysselt.

Instantie: Europees Hof voor de Rechten van de Mens

Datum uitspraak: 12-05-2020

ECLI: ECLI:CE:ECHR:2020:0512DEC002929718

Zaaknummer: 29297/18

Wetsartikelen: EVRM art. 10 en EVRM art. 17

RECHTSPRAAK

N.T. t. Rusland, EHRM 2 juni 2020, nr. 14727/11

Klager zit levenslang gevangen in een Russische strafkolonie. Omdat hij is aangemerkt als gevaarlijke gevangene zit hij hetzij volledig geïsoleerd opgesloten (voor 22,5 uur per dag, zonder activiteiten), hetzij met één andere gevangene. Daarnaast moet hij standaard handboeien dragen. Het EHRM overweegt dat een dergelijk beleid ernstige (mentale en sociale) schade tot gevolg kan hebben. Noch voor de solitaire opsluiting, noch voor het dragen van handboeien is bovendien enige andere reden gegeven dan dat klager op de lijst van gevaarlijke gevangenen stond. Dat is volgens het Hof onvoldoende als rechtvaardiging. Schending art. 3 EVRM.

Klager zit levenslang gevangen in een strafkolonie in Rusland. Omdat hij is aangemerkt als een gevaarlijke gevangene is hij onderworpen aan een strikt gevangenisregime. Dit betekent dat hij apart van de andere gevangenen opgesloten heeft gezeten, hetzij volledig geïsoleerd, hetzij, voor aaneengesloten perioden van verschillende maanden, met één andere gevangene in een tweepersoonscel. Daarnaast moest klager standaard handboeien dragen buiten zijn cel.

Voor het EHRM heeft klager gesteld dat dit regime in strijd is met art. 3 EVRM. Het Hof wijst erop dat klager gedurende het grootste gedeelte van zijn detentieperiode zo'n 22,5 uur per dag alleen of samen met één andere gevangene in een cel heeft gezeten. Daarbij merkt het op dat alle vormen van solitaire opsluiting – zonder voldoende afwisseling en fysieke inspanningen – op de lange duur grote schade tot gevolg hebben, ook waar het gaat om iemands mentale toestand en sociale vaardigheden. Opsluiting met één andere gevangene samen kan eenzelfde soort gevolg hebben, zeker als er geen enkele nuttige activiteit te vervullen valt. In het onderhavige geval heeft de regering geen enkele reden gegeven voor de solitaire opsluiting van klager, anders dan dat hij was gekwalificeerd als een 'gevaarlijke gevangene'. Dat is niet voldoende om als rechtvaardiging te kunnen dienen. Daar komt nog bij dat de gesegregeerde opsluiting van klager in strijd is met de European Prison Rules en met Aanbeveling Rec(2003)23. Het leed dat dit alles moet hebben opgeleverd maakt dat de opsluiting duidelijk

in strijd was met art. 3 EVRM.

Voor het routinematig moeten dragen van handboeien (waarbij klager ook nog geboeid een aantal activiteiten moest verrichten, zoals het naar buiten dragen van de zware toiletemmer) geldt dat er evenmin een reden of rechtvaardiging naar voren is gebracht, temeer nog omdat klager gedurende zijn gehele gevangenisperiode nooit de tuchtregels heeft geschonden. Daardoor is het moeten dragen van handboeken een zwaardere maatregel dan redelijkerwijs noodzakelijk kan worden geacht. Ook op dit punt was de maatregel dus in strijd met art. 3 EVRM.

Instantie: Europees Hof voor de Rechten van de Mens

Datum uitspraak: 02-06-2020

ECLI: ECLI:CE:ECHR:2020:0602JUD001472711

Zaaknummer: 14727/11

Wetsartikelen: EVRM art. 3

RECHTSPRAAK

P.N. t. Duitsland, EHRM 11 juni 2020, nr. 74440/17

Klager is aangemerkt als veelpleger met een hoog recidiverisico. Daarom heeft de politie opdracht gegeven om een aantal identificatiegegevens te verzamelen, waaronder vingerafdrukken, palmafdrukken en foto's. Dat zou het gemakkelijker maken om hem in de toekomst op te sporen bij strafbare feiten. Het EHRM stelt vast dat klager zich in het verleden inderdaad schuldig heeft gemaakt aan veel strafbare feiten en het acht het doel van de gegevensverzameling daarom redelijk en de maatregel proportioneel. Nu in het Duitse recht bovendien veel waarborgen tegen misbruik worden geboden, zoals een korte bewaartermijn en goede rechterlijke controle, is art. 8 EVRM niet geschonden.

In 2011 heeft de politie van Dresden opdracht gegeven om een aantal identificatiegegevens van klager te verzamelen, namelijk foto's van gezicht en lichaam (eventueel van details als tatoeages), vingerafdrukken en palmafdrukken. Ook moest een beschrijving van zijn persoon worden gemaakt. Aanleiding voor deze opdracht was gelegen in het feit dat klager een veelpleger was en dat het met behulp van dit soort gegevens gemakkelijker zou zijn om onderzoek te doen naar toekomstige gevallen, nu klager dan gemakkelijker als dader te herkennen zou zijn. Rechterlijke procedures die klager hiertegen instelde zijn niet succesvol geweest.

Voor het EHRM heeft klager gesteld dat het verzamelen van deze identificatiegegevens in strijd is met het recht op respect voor zijn privéleven zoals beschermd door art. 8 EVRM. Het Hof overweegt dat het in eerdere rechtspraak al heeft bepaald dat foto's en vingerafdrukken met het oog op identificatie binnen het bereik van art. 8 EVRM komen. Datzelfde geldt voor afdrukken van de handpalm, nu dat sterk vergelijkbaar is met het afnemen van vingerafdrukken. Het Hof beoordeelt de noodzakelijkheid van deze gegevensverzameling in het licht van zijn eerdere rechtspraak, met name de uitspraken in *S. en Marper t. Verenigd*

Koninkrijk en M.K. t. Frankrijk[1]. Het stelt vast dat klager in het verleden diverse keren is veroordeeld voor strafbare feiten als diefstal, fraude en verkeersovertredingen en dat in veel andere gevallen wel vervolging, maar geen veroordeling heeft plaatsgevonden. Voor sommige daarvan heeft klager ook een gevangenisstraf opgelegd gekregen. Het Hof begrijpt in dit verband dan ook de wens om opsporing van eventuele toekomstige vergrijpen te vereenvoudigen. Dit maakt de onderhavige zaak volgens het Hof ook anders dan de eerdere zaken *S. en Marper* en *M.K.*, waarin dit aspect geen rol speelde. Het Hof merkt verder op dat de Duitse wetgeving veel waarborgen omvat. Zo kunnen de gegevens alleen worden bewaard zolang ze nodig zijn voor het politiewerk, maar in beginsel niet langer dan vijf jaar, en kan klager verzoeken om verwijdering van de gegevens als het bewaren ervan niet meer nodig is. Ook is er een goede rechterlijke toetsing mogelijk van het besluit tot verzamelen en bewaren van de gegevens, die kan resulteren in een gebod tot het vernietigen van de gegevens. Gelet op deze overwegingen is het Hof van oordeel dat art. 8 EVRM niet is geschonden.

[1] *S. en Marper t. Verenigd Koninkrijk United Kingdom*, EHRM (GK) 4 december 2008, nrs. 30562/04 en 30566/04, ECLI:CE:ECHR:2008:1204JUD003056204, «EHRC» 2009/13 m.nt. Koops; *M.K. t. Frankrijk*, EHRM 18 april 2013, nr. 19522/09, ECLI:CE:ECHR:2013:0418JUD001952209, «EHRC» 2013/187.

Instantie: Europees Hof voor de Rechten van de Mens

Datum uitspraak: 11-06-2020

ECLI: ECLI:CE:ECHR:2020:0611JUD007444017

Zaaknummer: 74440/17

Wetsartikelen: EVRM art. 8

RECHTSPRAAK

Prokuratura Rejonowa w Słupsku, HvJ EU 11 juni 2020, zaak C-634/18

Het HvJ heeft een vraag voorgelegd gekregen over het strafbaar stellen van het bezit van ‘grote hoeveelheden drugs’ op grond van kaderbesluit 2004/757/JBZ. De vraag is of die zinsnede niet zo onduidelijk is dat er een verschil in behandeling dreigt tussen verschillende rechters die de bepaling toepassen en de bepaling strijd is met het strafrechtelijk legaliteitsbeginsel. Volgens het HvJ levert het enkele bestaan van een beoordelingsmarge bij de staten nog geen schending van het discriminatieverbod op. Daarnaast verduidelijkt het dat aan het legaliteitsbeginsel wordt voldaan als via nationale rechtspraak een voldoende voorzienbare uitleg wordt gegeven aan de genoemde zinsnede.

Tegen JI is een strafrechtelijke procedure ingesteld vanwege bezit van een aanzienlijke hoeveelheid verdovende middelen om te voorzien in persoonlijk gebruik. De verwijzende rechter heeft opgemerkt dat kaderbesluit 2004/757 geen omschrijving geeft van het begrip ‘grote hoeveelheden drugs’ in art. 4 lid 1 onder a van dit kaderbesluit; datzelfde geldt voor de nationale uitvoeringswet van het kaderbesluit. Dit heeft volgens de verwijzende rechter tot gevolg dat personen die in bezit zijn van dezelfde hoeveelheden verdovende middelen verschillend kunnen worden behandeld naar gelang van de door een rechter gegeven uitleg.

Het HvJ stelt voorop dat JI volgens de verwijzingsbeslissing wordt vervolgd voor het in bezit hebben van drugs voor persoonlijk gebruik; dat valt blijkens art. 2 lid 2 van het kaderbesluit niet onder dat kaderbesluit. Toch acht het Hof het nuttig om in dit geval de relevante Unierechtelijke bepalingen uit te leggen en verklaart het zich bevoegd om dat te doen. Het merkt ten aanzien van de voorgelegde vragen over het risico van ongelijke behandeling op dat de relevante bepalingen van het kaderbesluit de lidstaten een ruime beoordelingsmarge laten als het gaat om de uitleg van het begrip ‘grote hoeveelheden’ in hun nationale recht. Bij de

uitvoering van het EU-recht moeten de lidstaten echter krachtens art. 51 lid 1 Hv de grondrechten eerbiedigen die in dat Handvest zijn vastgelegd, waaronder art. 20, 21 en 49 Hv. Daarbij stelt het HvJ voorop dat het enkele feit dat er een zekere beoordelingsmarge bestaat bij de uitleg en toepassing van een bepaling van nationaal recht, nog geen schending van art. 20 en 21 Hv oplevert. Dat er in de verschillende nationale rechtsorden verschillen bestaan tussen de maatregelen ter uitvoering van dat kaderbesluit kan volgens het HvJ daarom niet worden beschouwd als een schending van het non-discriminatiebeginsel. Wat betreft het strafrechtelijk legaliteitsbeginsel geldt dat de strafbepalingen moeten voldoen aan vereisten van toegankelijkheid en voorzienbaarheid, maar dat geleidelijke verfijning van de regels langs de weg van rechterlijke uitlegging is toegestaan zolang die uitleg redelijkerwijs kan worden voorzien.

Instantie: Hof van Justitie van de Europese Unie

Datum uitspraak: 11-06-2020

ECLI: ECLI:EU:C:2020:455

Zaaknummer: C-634/18

Wetsartikelen: Hv art. 20, Hv art. 21, Hv art. 49, Hv art. 51 lid 1, Kaderbesluit 2004/757/JBZ art. 2 lid 1 onder c en Kaderbesluit 2004/757/JBZ art. 4 lid 2 onder a

RECHTSPRAAK

S.A. t. Nederland, EHRM 2 juni 2020, nr. 49773/15

Klager heeft bij binnenkomst in Nederland asiel aangevraagd. Hij stelt dat hij van Soedanese afkomst is en dat hij vanuit Soedanees Darfur is gevlucht. Volgens de Nederlandse autoriteiten is dit echter niet aannemelijk, onder meer omdat hij met een geldig Tsjaads paspoort in Nederland is aangekomen. Zijn asielverzoek wordt daarom afgewezen en het voornemen is om hem uit te zetten. Het Hof is het met de Nederlandse rechters eens dat er in dit geval geen reëel risico voor een schending van art. 3 EVRM bestaat bij de uitzetting en het acht de nationale inschattingen redelijk en voldoende gemotiveerd.

Klager stelt dat hij van Soedanese afkomst is. Hij is in 2010 in Nederland gearriveerd en heeft toen asiel aangevraagd, stellend dat hij in Soedanees Darfur is geboren en dat hij tot een niet-Arabische etnische groep behoorde. Omdat hij had geweigerd om conform de wens van zijn vader lid te worden van een gewapende groep, vreesde hij dat hij bij terugkeer zou worden gedood door zijn vader of de leden van zijn etnische groep. De autoriteiten hechtten echter geen geloof aan dit vluchtrelaas, onder meer omdat klager Nederland was ingereisd met een geldig Tsjaads paspoort en omdat een heel aantal details in zijn verhaal niet klopten. Zij weigerden dan ook asiel te verlenen. Daarop volgde een uitgebreide procedure, waarbij klager verschillende malen opnieuw een asielvergunning heeft aangevraagd en deze verzoeken steeds zijn geweigerd.

Voor het Hof heeft klager gesteld dat zijn uitzetting naar Soedan in strijd zou komen met art. 3 EVRM. Het Hof moet dan ook beoordelen of hij daar aan een reëel risico zou worden blootgesteld van foltering of onmenselijke of vernederende behandeling. Het stelt in dit verband vast dat de Nederlandse autoriteiten er nooit van overtuigd zijn geraakt dat klager daadwerkelijk uit Soedan en de Soedanese kant van Darfur afkomstig was. Het is niet aan het Hof om zijn eigen beoordeling voor die van de nationale rechters in de plaats te stellen en het ziet in deze zaak ook geen aanleiding om tot een andere inschatting van de geloofwaardigheid van klagers asielrelaas te komen. De nationale beoordeling is op een zorgvuldige en grondige

manier tot stand gekomen en is voldoende gemotiveerd. Verder is het Hof van oordeel dat de situatie in Soedan voor mensen in de positie van klager weliswaar niet ideaal is, maar dat die ook weer niet zodanig is dat in algemene zin moet worden vastgesteld dat mensen van niet-Arabische etnische komaf automatisch een risico van vervolging of ernstige schade lopen. Ook is niet voldoende bewezen dat een terugkeer naar Soedan automatisch een risico in zou houden voor verplichte rekrutering. De gestelde politieke betrokkenheid van klager is evenmin zodanig concreet dat die een vergroot risico voor hem zou opleveren. Gelet op dit alles is er geen risico voor schending van art. 3 EVRM bij terugkeer van klager naar Soedan.

De klacht over art. 13 EVRM wijst het Hof eveneens af, gelet op het feit dat klagers zaak voldoende kon worden beoordeeld door zowel een rechtbank als de Afdeling Bestuursrechtspraak van de Raad van State, en dat deze rechters bovendien ook de art. 3-aspecten van de zaak hebben beoordeeld.

Instantie: Europees Hof voor de Rechten van de Mens

Datum uitspraak: 02-06-2020

ECLI: ECLI:CE:ECHR:2020:0602JUD004977315

Zaaknummer: 49773/15

Wetsartikelen: EVRM art. 3 en EVRM art. 13

RECHTSPRAAK

Vujnović t. Kroatië, EHRM 11 juni 2020, nr. 32349/16

Klagers ouders zijn verdwenen tijdens een militaire operatie in 1993 waarbij veel militaire en burgerslachtoffers zijn gevallen. Hij heeft vanaf 2007 geprobeerd meer informatie in te winnen over hun lot en heeft een schadevergoedingsclaim ingediend tegen de staat. Zijn claim is afgewezen omdat op dat moment de verjaringstermijn al was verstreken. Het Hof verklaart de klacht over onvoldoende onderzoek onder art. 2 EVRM niet-ontvankelijk omdat klager te lang heeft gewacht met het indienen van de zaak bij het Hof. De klacht over toegang tot de rechter is ongegrond omdat de verjaringstermijn hier niet op een onredelijke manier is berekend.

Klager is de zoon van twee mensen die in 1993 tijdens de Joegoslavië-oorlog zijn verdwenen. De verdwijning vond plaats in dezelfde periode waarin de operatie 'Pocket-93' plaatsvond en waarbij een groot aantal mensen kwam te overlijden. Later is onderzoek ingesteld naar deze operatie en daarbij bleek dat de namen van de ouders van klager op de lijst van overledenen stonden. In 2001 is een aanklacht ingesteld bij het Joegoslaviëtribunaal tegen generaal R.A. vanwege zijn vermeende betrokkenheid bij operatie Pocket-93. Deze procedure werd in 2005 overgedragen aan de nationale rechter, waarna R.A. in 2009 definitief werd vrijgesproken; in het kader van deze procedure werd onder meer vastgesteld dat de ouders van klager inderdaad tijdens de operatie waren overleden. Het onderzoek naar de operatie is daarna voortgezet, maar er zijn geen specifieke onderzoekshandelingen meer verricht ten aanzien van het overlijden van de ouders van klager. Een civiele procedure die klager in 2008 had aangespannen tegen de staat om een schadevergoeding te krijgen was tijdelijk geschorst en werd na afronding van de strafprocedure opnieuw opgepakt. De rechtbank kende de schadevergoeding toe voor het overlijden van zijn moeder, maar niet voor zijn vader, op basis van hun verschillende rollen als resp. ongewapend en gewapende burger. In 2012 werd in hoger beroep de schadeclaim alsnog volledig afgewezen omdat die na de verjaringstermijn van de zaak was ingediend; klager had de schadeclaim eerder moeten instellen dan hij had gedaan.

Voor het EHRM stelt klager allereerst dat er geen effectief onderzoek is ingesteld naar het overlijden van zijn ouders, in strijd met art. 2 EVRM.

Het Hof verklaart deze klacht echter niet-ontvankelijk omdat de zesmaandentermijn niet in acht is genomen. Het is duidelijk dat de ouders van klager in 1993 zijn omgekomen en dat in 2009 generaal R.A. is vrijgesproken, waarna ook is vastgesteld dat klagers ouders geen slachtoffer waren van het optreden tijdens de operatie. Daarna is het onderzoek naar de toedracht wel voortgezet, maar klager heeft geen pogingen meer gedaan om vast te laten stellen wat de rol van zijn ouders is geweest en wie verantwoordelijk was voor hun overlijden. Gelet daarop kan niet worden gezegd dat klager de nodige inspanningen heeft verricht om tijdig zijn klacht bij het Hof in te dienen.

Voor het EHRM heeft klager verder gesteld dat de nationale hoogste rechter inconsistent heeft geoordeeld ten aanzien van de verjaringstermijn. Hierbij stelt het Hof vast dat de zaak van klager op significante punten afweek van de zaken waarmee hij het oordeel in zijn eigen procedure vergelijkt, wat betekent dat niet kan worden gesproken van tegenstrijdige rechtspraak. Art. 6 lid 1 EVRM is op dit punt dan ook niet geschonden.

Tot slot heeft klager gesteld dat zijn recht op toegang tot de rechter is aangetast door de toepassing van de verjaringstermijn. Het Hof benadrukt dat het doel van dergelijke termijnen is om te voorzien in rechtszekerheid en een zekere finaliteit, en dat verjaringstermijnen dan ook niet als zodanig in strijd zijn met art. 6 EVRM. Het stelt vast dat normaal gesproken een subjectieve verjaringstermijn geldt (de zaak moet worden aangebracht binnen drie jaar nadat iemand zich bewust is geworden van de schade) in combinatie met een objectieve (de zaak moet binnen vijf jaar na het schadeveroorzakende feit worden aangebracht). In dit geval is voor de berekening van de termijn uitgegaan van het moment waarop klager een objectieve mogelijkheid had gehad om kennis te nemen van het overlijden van zijn ouders. Volgens de staat was dat moment gelegen in 2001. Het Hof constateert dat op dat moment de zaak tegen R.A. werd aangespannen bij het Joegoslaviëtribunaal en dat daaraan veel media-aandacht was gewijd. Het was vreemd geweest als klager, gelet op het feit dat zijn ouders verdwenen zijn tijdens de operatie in 1993, zich niet bewust was geweest van deze publicaties. Het kon vervolgens redelijkerwijze van hem worden verwacht dat hij alle informatie zou verzamelen die nodig was om een staatsaansprakelijkheidszaak aan te spannen, zodat vanaf dat moment inderdaad de subjectieve verjaringstermijn kon gaan lopen. Klager heeft echter pas in 2007 nadere informatie gezocht over de verdwijning van zijn ouders. Daardoor kan niet worden gesteld dat klagers recht op toegang tot de rechter disproportioneel zwaar is aangetast; geen schending art. 6 lid 1 EVRM (vier stemmen tegen drie).

Instantie: Europees Hof voor de Rechten van de Mens

Datum uitspraak: 11-06-2020

ECLI: ECLI:CE:ECHR:2020:0611JUD003234916

Zaaknummer: 32349/16

Wetsartikelen: EVRM art. 2, EVRM art. 6 lid 1 en EVRM art. 35 lid 1

RECHTSPRAAK

Advies met betrekking tot het gebruik van de ‘blanket reference’- of ‘wetgeving door verwijzing’-techniek

Het Armeense constitutionele hof heeft op grond van Protocol 16 EVRM advies gevraagd over enkele kwesties rondom het strafrechtelijk legaliteitsbeginsel. Het Hof gaat alleen in op de twee adviesvragen die voldoende specifiek zijn verwoord. Het adviseert (1) dat strafbaarstelling door middel van verwijzing naar overtreding van een hogere (constitutionele) norm verenigbaar is met art. 7 EVRM mits het samenstel van bepalingen voldoende voorzienbaar is; en (2) dat als een strafbepaling na de feiten is gewijzigd voor het concreet voorliggende geval moet worden nagegaan of de nieuwe bepaling strenger is; is dat het geval, dan mag hij niet worden toegepast.

Het Armeense constitutionele hof heeft een adviesverzoek¹ gericht aan het EHRM met betrekking tot feiten die verband hielden met grootschalige protesten in 2008 in Yerevan. Deze protesten werden door een grote politiemacht met gebruik van veel geweld beëindigd. In 2018 vond in Armenië de zogenaamde Fluwelen Revolutie plaats. Na de regimewisseling werd Robert Kocharyan, die in 2008 president was van Armenië, aangeklaagd wegens schending van de Armeense constitutionele orde, op basis van art. 300.1 § 1 van het wetboek van strafrecht van 2009 (CC 2009). Deze zaak is nog aanhangig bij de rechtbank in eerste aanleg, maar deze vroeg zich af of art. 300.1 CC 2009 wel verenigbaar is met het strafrechtelijk legaliteitsbeginsel. De bepaling was namelijk in bepaalde opzichten minder gunstig dan het oude art. 300 CC, dat van toepassing was op het moment waarop de feiten werden begaan. In dit verband heeft Kocharyan ook twee klachten ingesteld bij het Armeense constitutionele hof waarin hij expliciet de verenigbaarheid van art. 300.1 CC 2009 met het strafrechtelijk legaliteitsbeginsel aan de orde heeft gesteld. In verband hiermee heeft het constitutionele hof van Armenië op zijn beurt vier adviesvragen aan het EHRM voorgelegd, die (vertaald) als volgt luiden:

Moeten aan het concept 'wet' dat is vervat in art. 7 EVRM en waarnaar ook in andere EVRM-bepalingen wordt verwezen, bijvoorbeeld in art. 8-11 EVRM, steeds dezelfde kwalitatieve eisen worden gesteld (zekerheid, toegankelijkheid, voorzienbaarheid en stabiliteit)?

Zo niet, wat zijn dan de criteria voor definitie?

Is een strafbepaling die een misdrijf definieert door middel van een verwijzing naar een andere norm met een hogere plaats in de normenhiërarchie en een hoger abstractieniveau verenigbaar met de eisen van zekerheid, toegankelijkheid, voorzienbaarheid en stabiliteit?

Welke criteria zijn van toepassing in het licht van het beginsel van non-retroactiviteit van strafwetgeving (art. 7 lid 1 EVRM) als het gaat om de vergelijking van een strafbepaling die gold ten tijde van het begaan van een strafrechtelijk vergrijp en later geamendeerde bepaling, om hun contextuele (essentiële) overeenkomsten en verschillen te kunnen vaststellen?

Het EHRM constateert dat dit adviesverzoek twee bijzondere kenmerken heeft. Allereerst zijn de eerste twee vragen erg algemeen en breed geformuleerd. In de tweede plaats heeft het constitutioneel hof het advies vooral gevraagd om op zijn beurt een advies te kunnen geven aan een lagere rechter, waarvoor het feitelijke geschil aanhangig is. Ten aanzien van het eerste punt merkt het Hof op dat zijn adviezen op grond van art. 1 lid 1 en 2 P16 moeten worden beperkt tot punten die van direct belang zijn voor de procedure zoals die op nationaal niveau aanhangig is. Dat betekent dat het Hof vragen kan herformuleren en kan samenvoegen. Een andere, hiermee samenhangende vraag is of het Hof mag besluiten om bepaalde adviesvragen onbeantwoord te laten. Daarbij is van belang dat het Panel een adviesverzoek als geheel accepteert, maar dat dit de Grote Kamer niet het recht ontnemt om te bezien of de verschillende voorgelegde vragen afzonderlijk voldoen aan de eisen van art. 1 P16. Vanuit dat uitgangspunt bezien oordeelt het Hof dat de twee eerste vragen van het constitutionele hof niet duidelijk zijn verbonden met het op nationaal niveau voorliggende geschil, in die zin dat een antwoord op deze vragen het constitutionele hof niet als zodanig zal helpen met het beantwoorden van de vragen die het op zijn beurt voorgelegd heeft gekregen. Het Hof stelt dan ook vast dat deze vragen niet voldoen aan de eisen van art. 1 P16 en dat ze ook niet zodanig kunnen worden geherformuleerd dat ze dat wel doen. De eerste twee vragen kan het dan ook niet beantwoorden.

Ten aanzien van het tweede preliminaire punt overweegt het Hof dat het niet een probleem is dat het constitutionele hof van Armenië niet zelf kan oordelen over de feitelijk voorliggende zaak, maar dat deze kwestie nog voorligt bij een lagere rechtbank. Wel bepaalt dit de manier waarop het Hof het verzoek zal benaderen. Het doel van zijn advies is primair om het constitutionele hof in staat te stellen om de voorliggende kwestie op te lossen, namelijk de vraag naar de grondwettigheid van art. 300.1 CC 2009 in het licht van art. 7 EVRM. Het zal

vervolgens aan de nationale rechtbank in eerste aanleg zijn om op basis van het oordeel van het constitutionele hof de zaak van Kocharyan te beoordelen.

Het Hof richt zich vervolgens op de beantwoording van de derde vraag van het constitutionele hof. Het verwijst in dit verband allereerst naar de vaste rechtspraakbeginselen die het ten aanzien van art. 7 EVRM heeft geformuleerd in zaken als *Del Río Prada t. Spanje* en *Rohlena t. Tsjechië*.² Het gaat dan in het bijzonder om de criteria voor voorzienbaarheid van strafbaarheid. De vervolgvraag is hoe deze vereisten en criteria moeten worden ingevuld als het gaat om de specifieke techniek van het definiëren van een strafrechtelijk vergrijp door middel van verwijzing naar het schenden van een andere wettelijke norm, in het bijzonder een bepaling van constitutioneel recht (een vorm van de techniek van ‘gelede normstelling’). Het Hof heeft daarover niet eerder specifiek uitspraak gedaan, maar het verwijst wel naar een aantal uitspraken waarin het hierop meer impliciet is ingegaan. Zo heeft het eerder al aangenomen dat bepalingen van constitutioneel recht in algemene zin iets ruimer geformuleerd kunnen zijn dan andere wettelijke bepalingen, zonder dat daarmee het voorzienbaarheidsvereiste wordt aangetast. Ook verder ziet het aanwijzingen in de eigen jurisprudentie dat een verwijzing naar een constitutionele bepaling in een strafbepaling kan voldoen aan het vereiste van voorzienbaarheid. Daarnaast heeft het Hof een uitgebreid rechtsvergelijkend overzicht laten maken waaruit blijkt dat een zeer groot aantal staten in Europa de techniek van het verwijzen naar algemene normen in strafwetgeving kent. Niettemin overweegt het Hof ook dat dit soort verwijzingen steeds aan de eisen voor de kwaliteit van wetgeving moeten voldoen, hetgeen betekent dat ze voldoende precies, toegankelijk en voorzienbaar in hun toepassing moeten zijn. De beide normen samen (de verwijzende strafrechtelijke norm en de (constitutionele) norm waarnaar wordt verwezen) moet mensen in staat stellen om te kunnen voorzien – zonodig met professionele hulp – welk soort handelen hen strafrechtelijk verantwoordelijk zou maken. De meest effectieve manier om aan deze eisen te voldoen is volgens het Hof door een expliciete verwijzing op te nemen en in de verwijzende bepaling ook de constituerende delictsbestanddelen te vermelden. Ook mag de bepaling waarnaar wordt verwezen niet zelf de strafbaarstelling van de verwijzende bepaling te buiten gaan. Het is vervolgens aan de nationale rechter om te bepalen of het samenstel van bepalingen de strafrechtelijke aansprakelijkheid voldoende voorzienbaar maakt. Dit geldt ook wanneer de bepaling waarnaar wordt verwezen van hogere rang is dan de verwijzende bepaling.

Ten aanzien van de vierde vraag merkt het Hof op dat de problematiek van het Armeense constitutionele hof zich vooral richt op de mate van concreetheid van de nieuwe strafbepaling in art. 300.1 CC 2009 in vergelijking met de oude bepaling. Op basis van zijn vergelijkende overzicht stelt het Hof vast dat het concretiseringsbeginsel in meer dan de helft van de

lidstaten van de Raad van Europa wordt gehanteerd. Ook komt dit beginsel sterk in de eigen rechtspraak van het EHRM tot uitdrukking, vooral ook in het *lex mitior*-beginsel zoals het Hof dat in algemene termen in *Scoppola (nr. 2) t. Italië*³ heeft geformuleerd. Voor de concrete beantwoording van de adviesvraag wijst het Hof erop dat twee situatietypen moeten worden onderscheiden, namelijk (1) de situatie waarin een verdachte op grond van het strafrecht dat van toepassing was op het moment van veroordeling schuldig kan worden bevonden aan een handelen dat nog geen strafrechtelijk vergrijp was op het moment waarop de feiten werden gepleegd en (2) de situatie waarin een vergrijp (zij het onder verschillende noemers) verboden was, zowel op het moment van plegen als op het moment van veroordeling. In het tweede geval is volgens de rechtspraak van het EHRM vooral de vraag of er sprake is van voldoende continuïteit in de wetgeving, waarbij in essentie moet worden nagegaan of een handelen al strafbaar was op het moment van plegen en of de uiteindelijk opgelegde straf de grenzen van hetgeen destijds gold niet te buiten is gegaan. Het Hof geeft toe dat op dit punt een volledige set van criteria voor het vergelijken van een eerdere en een latere strafrechtelijke bepaling ontbreekt. Niettemin kan uit de rechtspraak de conclusie worden afgeleid dat de concrete feiten zoals ze begaan zijn in ogenschouw moeten worden genomen als het gaat om de vraag naar de strafwaardigheid onder de toenmalige strafbepaling. Bij die beoordeling mag ook de toenmalige rechterlijke uitleg van zo'n bepaling worden meegenomen. Het Hof is van oordeel dat deze benadering ook kan gelden in een situatie als de onderhavige, waarbij een wettelijke strafbepaling is gewijzigd en waarbij de nieuwe bepaling op bepaalde punten strenger of juist minder streng is geworden. De vraag naar de verenigbaarheid van zo'n bepaling met art. 7 EVRM kan niet in zijn algemeenheid worden beantwoord, maar vergt een concrete beoordeling in het licht van de specifieke omstandigheden van het geval. In het onderhavige geval is het aan de nationale rechters om dit te beoordelen voor art. 300.1 CC 2009 in vergelijking met het eerdere art. 300 CC. Als de nieuwe wet in algemene zin strenger is dan de eerdere wettelijke bepaling, mag die niet worden toegepast.

¹ [https://hudoc.echr.coe.int/eng/#{%22itemid%22:\[%22003-6708535-8973165%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng/#{%22itemid%22:[%22003-6708535-8973165%22]})

² *Del Río Prada t. Spanje*, EHRM (GK) 21 oktober 2013, nr. 42750/09, ECLI:CE:ECHR:2013:1021JUD004275009, «EHRC» 2014/32 m.nt. Van Sasse van Ysselt; *Rohlina t. Tsjechië*, EHRM (GK) 27 januari 2015, nr. 59552/08, ECLI:CE:ECHR:2015:0127JUD005955208, «EHRC» 2015/94 m.nt. Timmerman.

³ *Scoppola t. Italië (nr. 2)*, EHRM (GK) 17 september 2009, nr. 10249/03, ECLI:CE:ECHR:2009:0917JUD001024903, «EHRC» 2009/123 m.nt. Peristeridou en Spronken.

Instantie: Europees Hof voor de Rechten van de Mens

Datum uitspraak: 21-10-2013

ECLI: ECLI:CE:ECHR:2013:1021JUDoo4275009

Zaaknummer: 42750/09

Wetsartikelen: EVRM art. 7